

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

VII/2013

Светлана Калезић Радоњић
 Универзитет Црне Горе
 Филозофски факултет у Никшићу

УДК 821.163.42.09-93-343 Брлић Мажуранић И.
 DOI 10.7251/FIL1307242K

КРИСТАЛИЗАЦИЈА ДУХОВНОГ ПОРТРЕТА И ФРАГМЕНТИ ЕКСПЛИЦИТНЕ ПОЕТИКЕ ИВАНЕ БРЛИЋ МАЖУРАНИЋ

Апстракт: У раду се кроз реконструкцију живота и рада Иване Брлић Мажуранић идентификују многобројна укрштања и утицаји, унутрашње везе и препознатљиви афинитети шире породице Мажуранић. Пратећи њен развој и умјетничко сазријевање од најранијих остварења до ремек-дјела по којима је постала препознатљива у Европи, рад доноси и анализу есеја у којима је Ивана Брлић Мажуранић јасно назначила своја виђења стваралаштва и умјетности. Поводећи се за античким принципом калокагатије, гдје се у недјељивом јединству јављају истина, доброта и љепота, чувена списатељица је у ријетким пасажима о феномену стварања као главну одредницу сваке праве умјетнине истицала њен дубоки хуманистички дух. То потврђује и само стваралаштво Иване Брлић Мажуранић, чиме долази до преклапања експлицитне и иманентне поетике ове списатељице.

Кључне ријечи: Ивана Брлић Мажуранић, калокагатија, хуманизам, јединство експлицитне и иманентне поетике.

Увод

Антрополошка и стваралачка димензија личности Иване Брлић Мажуранић, као конституенте њеног унутрашњег портрета, имају веома дубоке коријене. Заправо – неупоредиво дубље него што би се то могло причинити у први мах, при било каквом површнијем посматрању. Ради се о својеврсном феномену, може се без претјеривања рећи – изнимном, који је најбоље именовати феноменом Мажуранић, а састоји се од читавог комплекса биолошко-генетских, психолошко-етичких и социо-политичких компоненти. Све скупа интегрисане у интеракцијску цјелину, оне наведену породицу представљају као ријетку, а у словенском простору као јединствену појаву, која је

у континуитету од четири-пет генерација снажно обиљежила историјску вертикалу и традицију хрватске литературе, културе и политике.

Реконструкцијом живота и рада Иване Брлић Мажуранић могу се идентификовати многобројна укрштања и утицаји, унутрашње везе и препознатљиви афинитети у овдје назначеном контексту. Као и други Мажуранићи, и Ивана је – добивши име по дједу Ивану – генетски изданак медитеранског менталитета, већ чином рођења оплемененог најбољим изданцима грађанске културе. Удајом и „сеобом“ у другу, такође престижну, породицу Брлића из Славонског Брода, својим животом и дјеловањем остваривала је синтезу „хрватског сјевера и југа“, постала жи-

вим примјером рафинованог изданка елитизма грађанске културе у освиту XX вијека, у којем долази до прожимања „славонске племенитости и приморске гордости“. Скицу оваквог духовног портрета први је уочио и фиксирао А. Г. Матош, када је поводом треће књиге ове ауторке (*Слике*, 1912), о њој и о чудесном амалгаму њене личности писао: „Из овога круга праве елите хрватске јавља се г-ђа Ивана Брлић, рођена Мажуранић. Унука бана и пјесника *Ченгић аге*, Ивана, кћи Владимира академика, врсног правника и књижевника, нећакиња Антуна Мажуранића, професора и великог патриоте, па Димитрија Деметра, оца нашег казалишта, супруга познатог народног човјека Ватрослава Брлића, носиоца чувеног илирског имена и патриција убавог Брода на Сави, задојена чистом хрватском просвјетом и одгојена културом француском, госпођа Ивана Брлић-Мажуранић је међу оним ријетким елитним дамама хрватским које су мјерило за домаћу уљудност и за културни ступањ вишег народног живота.“ (Матош 1973: 199).

О дубинској укоријењености темељних конституената личности Иване Брлић Мажуранић, о њиховом биолошко-психолошком, па социо-културолошком, те најзад историјском карактеру и њиховој условљености – оно најосновније тек је парцијално спомињано, а можда више него на другим мјестима у опширној монографији Антуна Барца *Мажуранић* и Милорада Живанчевића *Иван Мажуранић*. У ширем, европском контексту на наведену раван проблема указао је инструктивно професор Јозеф Матл из Граца, познавалац дјела и пријатељ породице Мажуранић, на симпозијуму о Ивану Мажуранићу одржаном у Загребу 1965. године. Најбољи специјалистички радови, у којима је освијетљена дата проблематика, виђена управо с тачке гледиште самог ствараоца, Иване Брлић Мажуранић, изложени

су на симпозијумима и потом објављени у зборницима радова у Загребу 1970. и у Славонском Броду 1994. године. Посљедњи значајни цјеловити прилог освјетљавања овог темата представља студија Дубравке Зиме *Ивана Брлић-Мажуранић* (Загреб 2001).

Кристализација духовног портрета

Према овдје презентованим истраживањима, историјски и културолошки амбијент који се јавља у функцији богатих слојева духовног наслеђа Иване Брлић Мажуранић, по линији „рода“ може да се прати од попа Антуна (XVIII вијек), али тек од Антуна, Ивана и Матије, синова Ивана Петрова Мажуранића, заснива се и проноси њихова слава хрватским и словенским просторима. Ова тенденција ће се наставити крајем XIX и до средине XX вијека, што ће бити персонификовано у именима Матијиног сина Франа и Ивановог сина Владимира, затим Владимирове кћерке Иване и сина Желимира, па још познијих Мажуранића, Богослава и Милутина. Овдје спадају – макар били и скромнији – трагови Ивановог сина Божидара, коњичког официра, и сликара Владимира Мажуранића млађег. Слично је родословно стабло код Иваниног „дома“ Брлића, које се у континуитету може пратити од трговца и културног радника Антуна (друга половина XVIII вијека), преко сина му Игњата Алојзија и његових насљедника, синова Андрије Торквата и Игњата и кћери Марије Агате, познатије под именом Јагода Брлић. Крајем XIX и почетком XX вијека на сцени су Андријини синови Ватрослав и Доброслав, а суптилан траг је оставила и њихова мајка Фрањица Даубачи Дољска Брлић. Син Ватрослава и Иване је Иван Брлић, са четири сестре које су својим образовним нивоом и удадбеним везама ушле у нове али подједнако престижне породице хрватске грађанске

елите прве половине и средине XX вијека. Коријени ових генерацијама одгајаних стабала су међусобно блиски, јер својим још дубљим слојевима потичу из Херцеговине одакле су се помјерали и селили, једни – ка западу, други – ка сјеверу.

Поред родослова и родословне хронологије, у вези с породицама Мажуранић и Брлић у историјској литератури је указано и на два феномена: 1) у већини случајева, чак и када се радило о изузетним ствараоцима посвећеним свом позиву, уз једно име по правилу слиједио је један наслов или једно дјело од надређеног значаја; 2) такође, на објема странама рано је почело да долази до психолошких, карактерних и менталних поларизација, при чему су се, као у каквом – подједнако стварносном и имагинарном – паралелизму, у разноврсним модалитетима и интензитетима јављале личности од каријере и самодисциплине, односно од бојемине и фатума.

У личности Иване Мажуранић, од 1892. Брлић Мажуранић, рано се почела осјећати осјетљивост, индивидуалистичка пулсација, свијест о припадности вансеријској породици, осјећање материнства, на једној страни, и јаки етички назови, на другој. Од раног дјетињства у призми њеног унутрашњег портрета почели су да се преламају разни утицаји, од ужег породичног наслеђа до романтичне визуре природе, потом од фантастике стваралачког нагона до осјећања дубљеетничкеукоријењености, најзад – од шире друштвене средине до снажне фигуре дједа Ивана. О већини ових „менталних гигања“ и суптилних треперења, у знаку којих се формирала њена личност, сама је писала у неколико аутобиографских текстова.

Најстарији утисци у развоју Иване Брлић Мажуранић и сјећања на њих били су у вези с природом. Када је у својој шестој години, а потом у два-

наестој, посјетила своје родно мјесто Огулин и краће вријеме тамо пробора-вила, ништа на њу није дјеловало као природа, њене згуснуте и чаробне слике које ће се потом дуго таложити у њеним сјећањима: „Чудновати и нападни облици Клека и романтичност Добре – писала је у својој *Аутобиографији* (1916) о околини Огулина – пружали су мојој машти толико хране да сам далеко у ноћ превраћала у мислима најчудноватије слике и фантастичне могућности: што ли се све одиграва у дубокој ноћи око Клека. Чудноватим начином претпостављала је моја машта не на врх Клека, већ у нутрини његовој силне, бурне и непрестане призоре. Штовише, слике које су ми се приказивале нисам држала за творевину маште већ за неко откривење, које ми је из даљине одавало истинити нутарњи живот Клека“ (Брлић Мажуранић 1997: 291). Пишући управо о овом темату, Ивана Вела Беуц наводи већи број слика из каснијих текстова Иване Брлић Мажуранић, које су свој изворни подстицај могле имати у списатељичиним раним сјећањима. Осим тога, она наводи и једно од објашњења из старих предања горскокотарског краја по којем је Клек био станиште дива, односно један од дивова који су бјежали пред богом Перуном, па су се у тој пометњи скаменили (Вела Беуц 1970: 191). Према другима, Клек је синоним злих сила и негативне енергије чије се умјетничке пројекције и варијације могу препознати као симболизовани детаљи *Прича из давнине* (Вела Беуц 1970: 192–196).

Контакти с другим облицима и утисцима природе такође су, мада на другачији начин, фасцинирали овог пута петнаестогодишњу дјевојчицу, проширујући њене видике. Ради се о њеном путовању до приморја и првој посјети старом завичају, гдје је затекла дједовог деведесетогодишњег брата Јосипа. Старац је „још једини и последњи носио

стару новљанску ношњу“. Младу гошћу импресионирао је овог пута оскудни пејзаж и трагови неке старе пјесме: „Насупрот обали – писала је – Нови Винодолски ме је обузео својом каменитом пустоши, својом живахношћу малог, дјечијег народа, а особито својим морем, које ми се тек тамо почело у правој красоти приказивати. Особито ме је загријао за приморску старину разговор с најстаријим братом мога дједа (...) Одломак неке старе новљанске пјесме о 'мисицу травњу' коју ми је у разговору рекао, забиљежила сам одмах у своју биљежницу“ (Брлић Мажуранић 1994: 294).

Ако се чаробни пејзаж родног мјеста с Клеком и каменита пустош старог приморског завичаја схвате као екстремни облици природе који су на младу душу могли оставити тренутно узбудљиве утиске, благост и плодност вараждинског краја, и вријеме проведено – како је сама писала – „на идиличном, красном заселку, баштини моје мајке, оставило (је) трајну успомену у мени“ (Брлић Мажуранић 1994: 295). С овим у вези је интензиван, богат друштвени живот у граду, и то не само у једном, и све богатији спектар цивилизацијских искустава, којима је била окружена у развијеном амбијенту. У новим срединама остваривани су сусрети с новим личностима, од којих су неке представљале право, аутентично духовно богатство свога доба. Под дејством таквих зрачења одвијао се тихи, споља невидљиви процес кристализације унутрашњег портрета младе списатељице.

Један од првих таквих сусрета било је рано познанство с Фрањом Марковићем: „У тијесном пријатељском опћењу наших обитељи имала сам већ од дјетињства прилику да се прикучим овом заиста правом пјеснику. Јавност не има за пјесничку висину писца другог мјерила доли дјела његових. По овоме мјерилу стоји Фрањо Марковић високо

међу пјесницима (...) Тко је кадгод имао прилику да мотри топлину и жар којима се је увијек заносио Фрањо Марковић за љепоте природе, за љепоте умјетности, за миљину звука и облика (...) тај је уз нешто осјетљивости морао упознати колика се сила пјесничког осјећавања крије у тој души“ (Брлић Мажуранић 1994: 296). Овај однос и пријатељство у каснијим временима су продубљени, с једне стране – великим поштовањем, с друге – топлином и очинском присношћу која их је послје спајала до његове смрти.

У мозаику друштвених зрачења на младу Ивану Мажуранић, макар и скроман простор припао је њеном извањем стрицу, пјеснику Франу Мажуранићу, аутору у свом времену преурањеног *Лишћа*. Од овог авантуриста, хазардера и пустињака, који је властити живот расипао као да му краја назријети не може, добила је и уважила савјете који су својим дубоким смислом били усмјерени на систематичност и трансформацију акумулираних искустава: „Прочитав ми те (своје) забиљешке, савјетова ми да започнем писати редовити дневник, 'јер је то' – рече – 'спремиште младих осјећаја и живих дојмова, којих послје више нијеси способан, а који се онда зрелим умом даду књижевно достојно обрадити'. – Одмах исте вечери започнем писати дневник. Овај је дневник задовољавао моју жудњу за писањем“ (Брлић Мажуранић 1994: 294).

Нешто касније услиједили су приватни и службени сусрети с бискупом Јосипом Јурајем Штросмајером, испрва у Бакову, затим у Броду, све више пријатељски и са све продубљенијим узајамним разумијевањем: „Посјетили смо га први пут одмах кратко доба иза нашег вјенчања – присјећала се Ивана Брлић Мажуранић, као да пише мемоаре. – У својој писањој соби примио нас је бискуп са својом особитом љубављивошћу грандсењора. Завео је живу и

љубазну конверзацију, која је доскора, не знам како, прешла на књижевну поље. Особито се свраћао на француску књижевност“ (Брлић Мажуранић 1994: 297). У наставку су првобитни утисци дати на продубљенији начин, с прецизнијом карактеризацијом бискупове личности – проницљивост хитрог погледа и смисао за фину иронију, склоност ораторству и сценичност патриотских тирада.

Синтеза утисака који су битно допринијели кристализацији унутрашњег портрета Иване Брлић Мажуранић ослобађала се, као из трајно будног жарашта, од личности њеног дједа. Била је импресионирана укупном фигуром Ивана Мажуранића, разним аспектима његовог живота, од организације породичне свакодневице до импресивног фонда знања: „У дому дједову – сјећала се и свједочила пуних четврт вијека након банове смрти – сваке се је вечери састајала његова разграњена породица, тако да би столу прибавало увијек 15-18 особа. Столу је предсједавао дјед сам, разговоре је руководио он, а његова тјелесно и душевно тако моћна појава вршила је недокучив уплив на моје биће – уплив којег сам си врло рано почела свјесна бивати. Ванредно строги патријархални дух чинио је свако зближење нас многоврсне унучади с дједом немогућим. Ипак сам за ово четири године (од 12. до 16. године) што сам прибавала његову столу, развила под дојмом његове велике појаве све своје биће, какво је сада“ (Брлић Мажуранић 1994: 293).

У наставку ових ријечи унука је из перспективе пуне животне и стваралачке зрелости дала још продубљенију антрополошку спецификацију дједове личности: „Свака његова ријеч – писала је без „контролисаног“ дивљења – свака расправа (у расправе се радо упуштао и није дао да предмет падне док не би исцрпљен био), била је узвишена умом,

а још узвишенија у оној чистоћи и строгости етичких назора којом као да је тај силни старац прожимао сву околину своју, сав дом свој, све кољено своје. Кад сам послије у свом развоју дошла до тога да с разумијевањем и размишљањем читам еванђеље, нашла сам у мојој души тло узорано, приправно, плодно и жедно да прими и да се по својим силама поведе за високим захтјевима еванђеља, и нигдје ме висина тих захтјева пресенетила није“ (Брлић Мажуранић 1994: 293).

Као потврда ових рефлексивних дјелује драматични запис о посљедњим часовима Ивана Мажуранића, завршна слика растајања од живота, и пројекција те слике на интегрално духовно искуство његове унуке, превасходно на етичку константу њеног унутрашњег портрета: „Сунце је грануло у тај трен, а ја, која ово пишем, унука његова, тада петнаест година стара, клекнула сам уз мртваца и пољубила сам ту руку која ме и данас кад сам дубоко зашла у зрелу доб, води кроз живот кадгод му се путеви замрсе“¹ (Брлић Мажуранић 1997: 283).

Поред наведених основних конституентних мозаика на темељу којег се формирао унутрашњи лик Иване Брлић Мажуранић, духовни и интелектуални, из грађе која потиче од ње саме провијавају још неки детаљи, не мање значајни. Рођена и одрасла у породици коју је красила узорна равнотежа,² она је подједнако посједовала дух стваралачког нагона и осјећање склада, смисао за историчност и за разумијевање савре-

¹ Текст је фиксиран као аутографски запис на књизи *Les tarres du ciel* Камила Фламариона, коју је Мажуранић као последњу имао у рукама и читао пред смрт.

² Родитељи Иване Брлић Мажуранић били су изданци највишег ранга грађанске класе, отац Владимир као први потомак Ивана Мажуранића, правник по струци, политички, културни и научни радник, и мајка Хенриета, рођена Барнах, из Вараждина, из богате трговачке породице. Родитељи су изродили и одгојили четворо дјеце, двије кћерке и два сина.

мених тенденција, приврженост интимно породичног милеа и спремност за друштвени ангажман, онај невидљиви амалгам преко којег се прожимају етичност и естетичност.

На кристализацију духовног портрета Иване Брлић Мажуранић на свој начин су утицале и одређене образовно-интелектуалне компоненте. Познато је да ова књижевница није у редовном поступку похађала неке узорите школске програме. Ако је редовно и систематско школско образовање изостало, овакав „дефицит“ био је обилато компензован ванредним радом, оличеним у породичним библиотекама и добијањем приватних часова. У овој сфери особито је било супериорно њено познавање неколико страних језика – изврсно је говорила и писала на њемачком, француском и руском, а активно се служила енглеским и италијанским.

Имајући на уму специфичну ситуацију с властитом наобразбом, наглашавала је добре и лоше стране школске обавезности и слободе: „У овим језицима – истиче у својој *Аутобиографији* – имала сам у кући родитељској (а последице и у дједовој) на располагању обилну књижницу. Читала сам много и радо, но никада нисам дошла до оног познатог гутања књига, које сналази дјецу у становитим годинама (...) У бирању књига била сам слободна. Школска система није ме везала, а моји родитељи нису ми прописивали, што да читам. Тиме је дакако настала у мом читању многа празнина, коју је требало касније испунити, – но уједно ми је услијед тога ушчувана становита слобода просуђивања коју каткад врло драгоцјеном налазим“ (Брлић Мажуранић 1997: 292).

Друштвено окружење и образовни „систем“ су од најранијег узраста били, па и у каснијим фазама остали, два најбитнија момента која су пресудно утицала на обликовање духовног про-

фила Иване Брлић Мажуранић. Утицај средине се, уопште узев, манифестовао на хармоничан начин. Као резултат тога зрачења, код ње се формирао развијен укус, рафинованост духа и самосвијест о рангу којем припада. На другој страни, као што је сама наглашавала, нередовност и непотпуност школовања условљавала је празнине у представама и фондовима знања. Већ назначени „дефицити“ компензовани су самосталним радом, не увијек и систематским, интелектуалним напорима и думетима базираним на слободном избору, на избору по афинитету и дубљој духовној сродности. Таква слобода, ако није била једина, свакако је била примарна претпоставка снажног стваралачког нагона, оне унутарње, невидљиве и немјерљиве потребе да се личност изрази кроз умјетничку презентацију властитих садржаја, с којима се у истој равни манифестују њихова форма и њихова функција.

Фрагменти експлицитне поетике

Интерес за умјетност ријечи код Иване Брлић Мажуранић јавио се веома рано, да би се потом с ријетким паузама реализовао у више или мање узорном континуитету, до пред сам крај њеног живота. Паралелно с радом на књижевним текстовима, она је различитим поводима исказивала своја схватања поетске умјетности и подстицаја који до ње доводе. Тиме се не мисли на њену интегралну поетику, нити она као таква, цјеловита, евентуално постоји. Заправо, ријеч је о прилично ријетким фрагментима, парцијалним исказима о књижевности и њеним појединачним феноменима. Искусвеним или теоријским експликацијама ауторка је прибјегавала у основи онако како то ради већина поетских стваралаца, најчешће спонтано, или када треба додатно појаснити одређену књижевну ситуацију.

Иако се може рећи да је посједовала релативно изграђену поетичку свијест, Ивана Брлић Мажуранић се није трудила да таквих егзактних појашњења књижевног чина у њеном раду буде што више, већ управо супротно – као да је тежила њиховој редукцији. Мада се у основном функција експлицитне поетике састоји у намјерном или спонтаном настојању да се главни умјетнички текст појасни додатним коментаром, није риједак случај да писци избјегавају такву праксу – као да сумњају да би експлицитно коментарисање извјесне умјетничке појаве могло наудити самој умјетници, њеној изворности, аутономности или спонтаности. Таквој категорији стваралаца припадала је и Ивана Брлић Мажуранић. Једном приликом је управо и објаснила ријеткост појављивања аутопоетичких коментара. Пишући о постанку *Чудноватих згода шегрта Хлапића* двадесетак година након премијерне појаве ове необичне књиге, она је јасно нагласила зашто таквом чину прибјегава ријетко и нерадо: „Држим – каже списатељица – да свако откривање о постанку једне књиге увијек одузима тој књизи много од њене непосредности“ (Брлић Мажуранић 1994: 114).

Ако је непосредност (на примјер непосредност доживљаја, слике) општи услов или претпоставка умјетности, најранија „претходница“ стваралачком надахнућу Иване Брлић Мажуранић произлазила је из друштвеног миљеа којем је сама припадала. Ту дакако спада и уже, породично окружење, јер породични живот (ако се на тренутак намјерно потисне његова интимна, психолошка димензија) није ништа друго до у жижу сабрана енергија разуђеног друштвеног битисања. Сјећајући се најранијих искустава у овдје експлицитном контексту и њиховог значаја за прве стваралачке импулсе, Ивана Брлић Мажуранић је писала: „Најјачи уплив на моју осјетљиву дјечју душу вршила је

околина. Први свјесни осјећај, који је у родитељској кући у мени настао, била је љубав за хрватску домовину и за онај широки заносни појам славјанства, којему је ова љубав језгром. Ово је не само први осјећај већ је то у неку руку првотна, тада једино битисајућа ствар, из које су се послје стварали остали осјећаји моји“ (Брлић Мажуранић 1997: 297).

Описујући прве литерарне подстицаје и покушаје, Ивана Брлић Мажуранић наводи важне детаље – да је прву пјесму *Звјезди моје домовине* написала у дванаестој години приликом друге посјете родном Огулину. Пјесма (која није сачувана) свакако је била израз оног родољубивог осјећања условљеног доминирајућим друштвеним расположењем које је захватило младу душу, вјероватно проналазећи непосредне подстицаје у ужем породичном кругу. Потом су услиједиле двије пјесме, обје на француском језику – *Le bonheur* и *Ma Croatie*. У најранијој умјетничкој пракси – каже пјесникиња – с патриотским комбиновани су сентиментално-филозофски садржаји. Друга тврдња изречена истим поводом је занимљивија, а то је да јој је „јасно изражавање пјесничких мисли (...) одвајкада много труда задавало“ (Брлић Мажуранић 1997: 297). Зато је у овим раним случајевима прибјегла пјесничкој употреби већ тада солидно савладаног француског језика, како сама наводи, због тананости, сликовитости и живахности његовог стиха (Брлић Мажуранић 1997: 297).

Већ од најранијих стваралачких дана Ивану Брлић Мажуранић су привлачили садржаји у вези с традицијом и појаве из којих се ослобађао дух старине (најчешће се радило о разним манифестацијама народног карактера). У *Аутобиографији* је сама саопштила неколико таквих детаља. Једна од слика из времена када је још била дјевојчица, током посјете родном крају, коју ће касније

дуго носити у себи, тицала се народних ношњи тога простора. Други примјер је већ апострофиран – током прве посјете старом породичном приморском завичају, од старијег дједовог брата Јосипа слушала је и записала у биљежницу још старију новљанску пјесму о „мисицу травњу“ и њом била импресионирана. Врсту и степен импресије пропратила је коментаром: „Та ми је биљежница важношћу дакако надилазила сву осталу путну пртљагу родитеља“ (Брлић Мажуранић 1997: 294). Такође је истим поводом остао запамћен занимљив детаљ из народног живота и традиције. Тада најстарији, 90-годишњи Мажуранић остао је у сјећању мале његове унуке нарочито по томе што је „још једини и последњи носио стару новљанску ношњу: сукнене бијеле хлаче уска кроја, плави прслук и малени округли шеширић“ (Брлић Мажуранић 1997: 294). Пројекција ових и сличних детаља наћи ће се знатно касније у разним прозама Иване Брлић Мажуранић, испрва фрагментарно у неким цртицама, а касније као једна од духовних матрица њеног ремек-дјела – *Прича из давнине*.

У раној фази Иване Брлић Мажуранић је своје умјетничко стварање градила на утилитаристичком поетичком искуству или барем оном које није било далеко од идеје корисности. О специфичним околностима којима је био пропраћен, па чак и условљен, овакав њен развој на самом почетку новог стољећа оставила је неколико драгоцених записа. Најприје је, након првих подстицаја и покушаја, наступила прилично дуга пауза од скоро петнаест година: „Моја велика жеља – писала је – да кадгод тиском изађе било што из мог пера, била је већ рано потискивана врло jakim чувством: моје ме је, наиме, размишљање рано довело до закључка, да се списатељство не слаже с дужностима женским. Ова борба међу јаком жељом за писањем и међу овим (исправ-

ним или неисправним) чувством дужности, подвезивала је до пред петнаест година сасвим мој јавни списатељски рад“ (Брлић Мажуранић 1997: 294–295).

Поред веома израженог осјећања да се „списатељство не слаже с дужностима женским“, као сметња стваралачком раду јављале су се и друге околности. Судаћи према властитом казивању, прва деценија њеног породичног живота била је испуњена „обитељским и материнским бригама, те дужностима друштвеним и јавним, које сам уз мојега супруга морала дијелити, да сам тијеком тога доба све моје литерарне сањарије напустила“ (Брлић Мажуранић 1997: 297).

Али прва деценија новог живота младу је породицу учинила још млађом, након чега се ревитализовала идеја и потреба о стваралачком чину. Једна таква могућност, наиме, сада се јављала пропраћена дубљим смислом, свеједно да ли претежно педагошког, забавног или општеподстицајног интелектуалног карактера, с обзиром на употребну вриједност и на најмлађу публику којој су такви производи духа били намијењени: „Кад је почела дорашћивати четицамоје дјецe – сјећаласе и објашњавала обнову властитих умјетничких интересовања – и кад се је у њих појавила обичајна у то доба жеља за читањем – учинило ми се уједанпут да сам нашла точку, гдје се моја жеља за писањем измирује с мојим схваћањем дужности. Моја дјеца желе читати – која радост за мене да и на том пољу будем њиховим проводичем, да им отворим врата к оном бајном, шароликом свијету, у који свако дијете ступа првим читањем – да њихове бистре и љубопитне очице сврнем на оне стране живота, које желим да најприје уоче и да их никада с вида не изгубе. Како да се такав посао не слаже са мојим дужностима?!“ (Брлић Мажуранић 1997: 299).

Опредјелење Иване Брлић Мажуранић за књижевно стварање намијењено најмлађима није произлазило из традиције, већ из списатељске интимае, из споја њене „жеље за писањем“ и њеног „схваћања дужности“. Док је трајала таква равнотежа, слиједило је и стварање са ослоном на њу – убрзо је, међутим, дошло до промјене оваквог унутарњег подстицаја, због честог поболијевања списатељице и континуираног одрастања њене дјеце. Тако је услиједила наредна пауза у раду, у којој и након које „нипошто није иста вриједност у послу, поучаваш ли кога или повјераваш ли се кому“ (Брлић Мажуранић 1997: 299). Била је то поетичка претпоставка једине књиге ове ауторке за одрасле – збирке пјесама *Слике*.

Прве збирке Иване Брлић Мажуранић (*Ваљани и неваљани*, па *Школа и празници*) прожимао је јединствени дух, спајање забавног и поучног, сликовног и педагошког, а не њихов „спољашњи“ изглед. Ране своје текстове напосто није дијелила по форми, тј. на поезију и прозу. Зато је остварења о којима је ријеч обликовала тако да су се у њима претежно правилним ритмом смјењивале пјесме и приче, што је веома наглашено већ њиховим поднасловима. Поднаслов прве збирке, наиме, гласи: *Приповијетке, приче и пјесмице за дјечаке*, а друге: *Мале приповијетке и пјесме из дјечијег живота*. Оно што је у пракси спроводила, то је у равни критичко-теоријског промишљања списатељица још одређеније или продубљеније образлагала: „Овај распоред дјелује особито мило и некуд сликовито за дјецу – писала је – а држим и да за писца дјечијих књига има у том лаком измјењивању неки посебни чар. Поезија и проза нису нигдје толико нераздруживе колико у призорима дјечијег живота – ови се призори дакле сами по себи подају и једном и другом облику, те је само игра часовите предиспозиције која чини једно

пјесмом а друго приповијетком“ (Брлић Мажуранић 1997: 299).

И у каснијој књижевној пракси списатељица је код компоновања прибјегавала примјени истих поетичких начела. Најочигледнији од таквих примјера је *Књига омладини*. Главна њена дјела, *Чудновате згоде шегрта Хлапића* и *Приче из давнине*, такође за претпоставку имају понеку теоријску премису, што је на сличан начин сама објашњавала. У првом случају идеал је био јасан, што не значи да је био и лако изводљив: „Било ми је главно настојање, да у тој приповијетци постигнем до скрајње границе једноставност и бистрину слога и језика, како би дјечији ликови и призори заиста произлазили у правој дјечјој чистоћи и јасности“ (Брлић Мажуранић 1997: 300). Слично објашњење у вези с *Причама из давнине* односило се само на два битна аспекта ове неупоредиво комплексније књиге. Према списатељском поетичком објашњењу, њену структуру конституишу у највећој раскошности слобода маште, на једној страни, и „уплитање“ кроз такву основу имена, ликова и духа старе хрватске и уопштесловенске митологије, на другој.

Поетичко искуство на које се овдје мисли, с највише смисла за синтетичност, изражено је у сљедећим ријечима Антуна Барца: „Цио књижевни рад Иване Брлић-Мажуранић даде се, по свом постању, схватити из неколико основних црта: понајприје из списатељчина бујног унутрашњег живота у коме маштани чувство нису допуштали никаквих спона, затим из чврсте етичке окоснице њезина дјеловања, и коначно из тежње да слободно и невезано изнесе оно, што је држала вриједним и трајним. Из тих црта даде се њезин рад не само захватити, него с обзиром на њих могу одредити значајке њезина умјетничког дара – а можда се може и просудити колико су поједина њезина дјела произашла из

најдубљих извора њезине умјетности“ (Барац 1942: IV).

У више наврата Иване Брлић Мажуранић је изражавала своја виђења општих питања умјетности и умјетничког стварања. Таква мјеста у њеним текстовима никада нису доведена у равнотежном мјером до рационалне формуле. Напротив, по правилу су саопштavana на елиптичан и субјективан начин, у синтаксичким склоповима одвећ разубђеним или претјерано стегнутим. Према једној од тако изложених идеја, скоро у равни белетристичког исказа, умјетничко стварање започиње у оном тренутку када се доживљај, представа која се формира у духу умјетниковом, одвоји постајући слободна од предмета доживљавања. То је онај тренутак у којем се сâм доживљај, заснован у стваралачкој машти, трансформише из свијета предметности у свијет средстава којима се жели и мора изразити. Дистанца између ове двије сфере је само друго име за стваралачку слободу која је први и елементарни услов умјетности: „Као развезана птица полетјело је сада моје перо. Дакле слобода! Заиста слобода! Без страха, без стидљивости, без оклијевања можеш да се хваташ онога облака над Каменим вратима, неба, цијелог свијета!“ (Брлић Мажуранић 1994: 122).

Ако би се ово искуство изразило „дефиницијом“, могло би изгледати саобразно формули коју је направила сама ауторка: „Реченица је ријечима изражена мисао. Мисао обухваћа свијет, дакле: реченица обухваћа свијет“ (Брлић Мажуранић 1994: 121). Први тренутак постојања, свијести о изгледу и дјеловања новостворене умјетнине јесте тренутак стварног сусрета с њом, у овом случају – први тренутак читања: „Звук мојих ријечи бивао ми је све милији, спајао се сад потпуно са предоцбom мојом, сад се, на слабијим мјестима, од ње одвајао: слике бачене у реченицу, враћале су се опет са папира као

предоцбаумојуми – моје првокњижевно дјело било је готово!“ (Брлић Мажуранић 1994: 122).

Стваралачко искуство или, боље рећи, искуство постојања умјетничког дјела одувјек је егзистирало у знаку још једне релације, али је оно допрло до шире теоријске свијести тек у новије доба, негдје почетком XX стољећа, с бурним развојем модерне теорије умјетности. Ријеч је о релацији која дјело препознаје и објашњава као друштвени чин, као нови „производ“ који је „намијењен“ другима и од других „коришћен“. Само таква ситуираност у времену и простору представља увод у неограниченост трајања и услов је побједе над пролазношћу: „У нарави и у машти приказују нам се слике – излаже своје опште теоријско искуство Иване Брлић Мажуранић, и то у кратком предговору свом првом дјелу намијењеном одраслима – које нас се доимљу својом особитошћу у било којем смјеру. (...) Жеља, наиме, да се особитост тог призора заустави, отме пролазности и на било који начин исцрпи и преда другима – та жеља превладава таквом приликом све ине осјећаје. Чини нам се, да није само за овај час или лих за нас настала ова слика, него да се она на неки начин на нас обраћа, да ју другима саопћимо. – Ово је, држим, постанак сваке умјетности, напосе пако сваке пјесме“ (Брлић Мажуранић 1912: 4).

У текстовима Иване Брлић Мажуранић може се, свакако, наћи више фрагмената којима се додирују општа питања теорије умјетности, њене природе и настанка, начина постојања такође. Посматрано са жанровско-поетског становишта, књижевно искуство ове списатељице се исказује у оним појединачним формама у којима је артикулисала своје стваралачке преокупације. Теоријско осјећање умјетности ријечи на овом плану је иманентно жанровском регистру остварених умјетнина. Умјесто као

скуп појединачних поступака, оно се може посматрати и на збирни начин, иако се Ивана Брлић Мажуранић није много трудила да се изрази на нивоу тако замишљене синтезе. Строго судећи, ако се у овом контексту намјерно заобиђе њена *Аутобиографија*, једини прилог рађен са системском амбицијом био би и јесте *Омладини о идеалима* (1923).

У овом тексту Ивана Брлић Мажуранић синтетички ситуира два аспекта истог стварносног искуства. Први аспект је друштвени и историјски, а други филозофски и универзални. Први казује да се донедавни аустроугарски, чврсто грађени систем тако распао, да се друштвена стварност која је настала послје Великог рата (1914–1918), прије тога крупног догађајног комплекса, као замисао могла називати само утопијом. Распад једног друштвеног система довео је до дезинтеграције његовог стваралачког, умјетничког система. Из ове перспективе гледано, с доста разлога се чинило да у новом времену више ништа није исто као што је било. Други аспект у овој представи се јавља као надопуна и корекција првога. У њему се открива да су све универзалне идеје и идеали, којима су се дуго надахњивала времена младих генерација, остали исти, непромијењени, а то су: истина, доброта и љепота.

У овом контексту, љепота је појам широког значења: „добре мисли, племените намене и велике одлуке – казивала је у обраћању омладини – унилазе у срца наша најлакше на двери љепоте“ (Брлић Мажуранић 1923: 12). У домен љепоте спада комплетна сфера људског стваралаштва. Стваралаштво и умјетност Ивана Брлић Мажуранић посматра не као идеалистички и апстрактни, већ као конкретни реалитет, историјски условљен, који у својој „опипљивости“ доживљава успоне и падове. Дуго времена чврсто саздани систем стваралачке и умјетничке надградње доживио је свој

дезинтегрализам. Промјена друштвене структуре условила је промјену човјекове позиције у друштву. Промјена човјека неминовно значи промјену умјетника. Умјетници и њихова умјетност егзистирају у знаку субјективности и тамо гдје је подручје најосјетљивије најприје долази до крупних промјена: „Умјетност, овисна о умјетницима – писала је Ивана Брлић Мажуранић – дакле о најосјетљивијим живцима, почела је да се, с разлога наоко несхватљивога, колеба. Било је очито да ова одцјепљивања, све сецесије, све импресионистичке, футуристичке, дадаистичке и остале школе нису ни школе ни смјерови, нити да проистичу из било какве потребе препорода. Оне су напросто биле изљев живаца, које је гонио страх пред непознатом погибелу (...) Свјетски рат имао је да надође, а умјетност га је осјећала гдје иде. Као птица пред потрес, она је запрепашћена почела да врлуда у своме лијету; нити се је више сјећала куда бијаше полетјела, нити је могла да нађе гнијездо из којег се винула“ (Брлић Мажуранић 1923: 15).

У обраћању омладини, дакле оној публици којој је намијенила своја већ остварена главна дјела, Ивана Брлић Мажуранић даје теоријску представу стваралаштва и претпоставке стваралачког чина. Према овој пројекцији, млади стваралац себе види и осјећа као енергетску тачку у космосу. Над њим је бескрајна стварност, сав свемир – како она каже – који човјекова стваралачка душа може у себе да усиса, да га себи подреди, макар то било на трен, а у природи је таквог субјективитета да „учини вјечним тај неописиви тренутак, који се зове надахнуће“ (Брлић Мажуранић 1923: 12). Овдје слиједи један теоријски недовољно дефинисан пасаж. Према њеном мишљењу, у сцени потенцијалних стваралачких могућности најбоље је да тренутак таквог надахнућа прикажу што вјерније, „тачно онаквим каквоо оно

што вас је надахнуло јест какво је било од искона свијета и како су га богодани пјесници и умјетници од искони умјетности настојали приказати: наиме вјерно!“ (Брлић Мажуранић 1923: 12–13). Али времена нису иста, времена се мијењају, па се с њима мијењају и умјетници и умјетност.

Једини начин, први и елементарни услов да се субјекат изрази вјерно, јесте да се изрази без страха и сустезања. Зато млади треба да стоје сами наспрам предмета којим су испуњена њихова чула и надахнуће: „Гледајте да предмет овај савладате отворених очију, отворених ушију и срца, тако отворена – гласи основни савјет – да у њега могу унићи све љепоте без страха баналности. А онда изреците најјаснијим ријечима, којима вас је матерњи језик одњихао, вјерну слику виђенога и преплетите је само одразом оних чувстава, којих сте јасно свијесни. Па учините ли то заиста искрено и једино по налогу своје младе и здраве душе, то вам могу прорећи што ћете овим путем створити. Створит ћете безувјетно умјетничко дјело“ (Брлић Мажуранић 1923: 14).

Закључак

Под дејством различитих утицаја конституисао се духовни портрет Иване Брлић Мажуранић. Важност породичне климе у том процесу била је од надређеног значаја, али је битну улогу одиграло и шире друштвено окружење, познанства с вансеријским личностима тога доба, као и атипичан систем школовања. Умјетничко сазријевање ове ауторке видљиво је не само из њених дјела већ и из ријетких промишљања феномена стваралаштва, посебно књижевности. Овакви фрагменти експлицитне поетике додатно освјетљавају њен сложен и слојевит опус. Према схватањима Иване Брлић Мажуранић, умјетност није независна од друштва, али у највећој мјери јесте аутономна; умјетност и љепота су

синоними. Промјене у друштву условљавају промјене у стваралаштву, из чега произлази да ни критеријуми љепоте нису нити могу бити апсолутни, постојани, једном за свагда дати, већ зависе од тренутка и угла гледања, условљени су субјективним фактором и формом. У уској вези с овим системом зависности и детерминисаности је и умјетнички профил дјела, жанр као умјетнички адекват, два „лица“ умјетничке креације – унутрашње и спољашње, субјективно и објективно. У истој равни свака права, аутентична умјетност зрачи дубоким хуманистичким духом. Њена је крајња консеквенца да допринесе помирењу темељно нарушених друштвених односа, да хармонизује везе човјека са човјеком.

Литература

1. Barac, Antun (1942), *Umjetnost Ivane Brlić-Mažuranić*, predgovor u: Ivana Brlić Mažuranić: „Priče iz davnine“, Zagreb.
2. Brlić Mažuranić, Ivana (1912), *Predgovor u: „Slike“*, Zagreb.
3. Brlić Mažuranić, Ivana (1994), *Rečenica koja obuhvaća svijet*, u: „Izabrana djela I“, Zagreb.
4. Brlić Mažuranić, Ivana (1997), *Autobiografija*, u: „Izabrana djela“, Zagreb.
5. Brlić Mažuranić, Ivana (1997), *Poslednji časovi Ivana Mažuranića*, u: „Izabrana djela“, Zagreb.
6. Brlić, Ivan (1953), *Ivana Brlić-Mažuranić (Uz petnaestu godišnjicu smrti „hrvatskog Andersena“)*, „Hrvatsko kolo“, IV, Zagreb.
7. Matoš, A. G. (1973), *Pjesme (Ivana Brlić-Mažuranić: Slike)*, „Sabrana djela – O hrvatskoj književnosti“, VII, Zagreb.

**CRYSTALLIZATION OF THE SPIRITUAL PORTRAIT AND
FRAGMENTS OF THE EXPLICIT POETICS OF IVANA
BRLIĆ MAŽURANIĆ**

Summary

This paper, by reconstruction of the life and work of Ivana Brlić Mažuranić, identifies numerous intersections and influences, inner connections and recognisable affinities of the Mažuranić family. Following her development and artistic maturation, from her early works to masterpieces that made her known in Europe, the paper analyses essays in which Brlić Mažuranić clearly pointed out her views of creation and art. Lead by the ancient principle of Kalokagathia, where truth, goodness and beauty form an inseparable unity, the famous writer has, in rare passages about the phenomenon of creation, emphasised the profound humanistic spirit as a mainstay of every true artist. That is confirmed by the very work of Ivana Brlić Mažuranić, which overlaps the explicit and the immanent poetics of the author.

svetla@t-com.me